

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

І. С. Уварова,
здобувач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
irishka04-u@yandex.ru

Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження деяких соціально-економічних аспектів інтенсифікації міграційних процесів в Україні. Залежність від надходжень від трудових мігрантів робить платіжний баланс України більш волатильним, водночас доведено, що основними факторами впливу на рівень трудової міграції українців за кордон в умовах європейської інтеграції в сучасній політико-економічній ситуації є демографічна ситуація, рівень безробіття, розмір заробітної плати, міграційна політика, а також політична ситуація в Україні та світі.

Ключові слова: міжнародна міграція, інтеграційні процеси, грошові трансферти, заробітна плата.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ ИНТЕНСИФИКАЦИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена актуальной проблеме исследования некоторых социально-экономических аспектов интенсификации миграционных процессов в Украине. Зависимость от поступлений от трудовых мигрантов делает платежный баланс Украины более волатильным, в то же время доказано, что основными факторами влияния на уровень трудовой миграции украинцев за границу в условиях европейской интеграции в современной политико-экономической ситуации является демографическая ситуация, уровень безработицы, размер заработной платы, миграционная политика, а также политическая ситуация в Украине и мире.

Ключевые слова: международная миграция, интеграционные процессы, денежные трансферты, заработная плата.

SOCIAL-ECONOMIC FACTORS AND TRENDS OF INTENSIFICATION THE INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

The article studies the issue of economic diagnostics migration processes in Ukraine in the frame of the social and economic aspects of its intensification. It is proven that the dependence of the Ukrainian balance of payments on revenues from working migrants makes it more volatile. It identified that the main factors that determine the level of Ukrainian labor migration abroad are the demographic situation, level of unemployment, cut in wages, national migration policy and the political situation in Ukraine and abroad. That all happen in the frame of European aspirations of Ukraine and under current political and economic situation.

Key words: international migration, integration processes, transferring money, wages.

Постановка проблеми. Міграція робочої сили являє собою соціально-економічну категорію з багатим, складним і суперечливим змістом. У цьому зв'язку зберігають свою актуальність питання з'ясування теоретичних основ ринку робочої сили, сутності та функціонального характеру процесів міграції та руху робочої сили. В умовах трансформації економічних відносин центр дослідження повинен зосереджуватися на виявленні причин, чинників і своєрідності міграції робочої сили, обумовлених переходом України до державної та політичної суверенності, і ринкових відносин в економіці.

В сучасних українських реаліях проблема міжнародної міграції набуває особливої актуальності для подальшого розвитку економіки України.

Мета дослідження – виявлення чинників та тенденцій міжнародних інтеграційних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній економічній літературі теоретико-методологічним аспектам дослідження проблем трудової міграції приділяється чимала увага. Про це свідчить значне збільшення за останнє десятиліття кількості монографічних робіт,

статей і дисертацій. Серед вітчизняних вчених, роботи яких привертають особливу увагу, можна виділити публікації Г. С. Вечканова, Г. С. Вітківської, А. Р. Вяткіна, М. Б. Денисенко, Ж. А. Зайончковської, Т. І. Заславської, В. В. Єлізарова, В. А. Іонцева, А. Н. Кам'янського та ін.

Виклад основного матеріалу. «Міжнародна міграція – це переселення людей, що залишають країну свого походження або постійного місця проживання, в іншу країну тимчасово або постійно».

Зміни кількості емігрантів та іммігрантів України представлена на рис. 1.

За даними Державної служби статистики України, кількість емігрантів протягом досліджуваного періоду поступово знижується від 76 264 особи

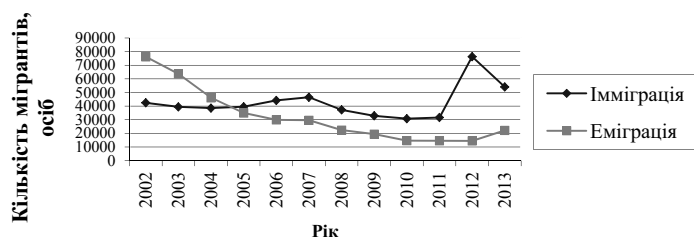

Рис. 1. Динаміка міграційних процесів в Україні в 2002–2013 роках. Складено автором за матеріалами: [4]

у 2002 році до 14 517 осіб у 2013 році. На фоні загальної тенденції до зростання, в період фінансово-економічної кризи 2008–2009 років спостерігається спад кількості іммігрантів. Різке зростання спостерігається у 2012 році до 76 361 особи. Щодо сальдо міграції, то на початку досліджуваного періоду воно є від'ємним, а з 2005 року спостерігається перевищення кількості іммігрантів над емігрантами [4].

Проте слід розрізнити поняття міграції та трудової міграції. Суть терміна «трудова міграція» визначають як переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція) [2]. Відповідно до Європейської конвенції про правовий статус трудових мігрантів, термін «трудоий мігрант» означає громадянина Договірної Сторони, якому інша Договірна Сторона дозволила перебувати на її території для здійснення оплачуваної роботи. Тобто обов'язковою умовою трудової міграції є працевлаштування. Міграція ж є більш загальним поняттям і крім отримання роботи може мати й інші цілі (об'єднання родин, туризм, відвідування родичів, навчання тощо).

На початку 1990-х рр. трудова міграція розгорталася у формі масових поїздок до сусідніх країн з дешевими товарами вітчизняного виробництва з метою придбання предметів широкого вжитку. Свого піку виїзд на роботу за кордон досяг на межі тисячоліть. У наступні роки, що відзначалися певним пожвавленням економіки України, виїзд на заробітки чисельно стабілізувався і почав поступово зменшуватися [1].

Рис. 2. Основні сфери зайнятості працівників-мігрантів у 2010–2012 роках. Складено автором за матеріалами: [4]

Обстеження трудової міграції, проведеного у 2012 р. виявило 1,2 млн осіб, або 3,4 % населення у віці 15–70 років, які працювали або шукали роботу за кордоном. Серед населення працездатного віку частка трудових мігрантів у цьому періоді складала 4,1 % (в 2008 році – 5,1 %). Серед загальної кількості трудових мігрантів майже половину (48,5 %) склали короткострокові трудові мігранти, понад третину – особи, що повернулися до України і лише кож-

ний сьомий трудовий мігрант працював за кордоном 12 місяців та більше.

Гендерний розподіл українських трудових мігрантів такий: чоловіки – 66 % та жінки – 34 %. Кількість сільських жителів перевищує тих, хто приїхав із міста (відповідно 54 % проти 46 %). За віковими групами трудові мігранти розподіляються таким чином. Близько чверті – мігранти віком 40–49 років, п'яту частину становлять мігранти віком 30–34 роки, по 15 % припадає на групи віком 25–29, 35–39 та 50–59 років. Таким чином середній вік становить 37 років. 65 % трудових мігрантів мають повну загальну середню освіту, 30 % вищу освіту (проте половина з них лише базову або неповну вищу освіту).

Найпопулярніші сфери працевлаштування українських трудових мігрантів представлені на рис. 2.

Потоки трудових мігрантів спрямовані, в основному, до сусідніх країн – Російська Федерація (43 %), Польща (14 %), Чеська Республіка (13 %), та до країн з привабливішими умовами – Італія (13 %), Іспанія (5 %), Німеччина (2 %) (рис. 3.3). Причому до Росії та Чеської Республіки виїждять, в основному, чоловіки, де вони працюють на будівництві, тоді як серед мігруючих до Італії та Угорщини переважають жінки, де вони працюють, відповідно, в якості домашньої прислуги та у сільському господарстві.

Рівень участі населення різних регіонів у трудовій міграції та географічна спрямованість також є різними. Найвищою інтенсивність міграції є у західних областях, найнижчою – у центральних. На сході рівень участі визначається як низький. Такий розподіл пов'язаний із близькістю регіону до державних кордонів чи столиці (як альтернативи міграції) України, історичні зв'язки. Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців – Чеська Республіка. Жителі Чернівецької області працюють переважно в країнах Євросоюзу; Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обирають Польщу, Росію та Італію; Рівненської та Волинської – сусідню Білорусію та Польщу. Російська Федерація є основною країною призначення для вихідців східних, центральних, північних, і південних областей.

Визначимо основні фактори впливу на міграційні процеси в Україні та світі. В першу чергу, обсяг трудової міграції залежить від демографічної ситуації в країні, а саме від забезпеченості ринку праці населенням працездатного віку. Незважаючи на те, що з 2001 року коефіцієнт народжуваності в Україні поступово зростає, він не забезпечує простого відтворення населення, що підкріплюється і високим рівнем смертності українців. За даними Держстату, у 2012 році загальна чисельність населення становила 45,5 млн осіб, із них 22 млн осіб (48 %) – економічно активне населення у віці 15–70 років і лише 45 % були працевлаштовані.

ними. Більше половини зайнятого населення — це особи у віці старше 40 років, що свідчить про старіння робочої сили. Несприятлива демографічна ситуація в Україні не впливатиме на зменшення еміграції, а навпаки, збільшенню імміграції. Ситуація в світі, зокрема в промислово розвинених країнах є такою: у результаті скорочення народжуваності та старіння населення утворюються диспропорції на ринках праці, і вони відчувають потребу в залученні іноземної робочої сили. Це сприяє збільшенню кількості трудових мігрантів з України [4].

Другим фактором є ситуація на ринку праці, зокрема рівень безробіття та кількість наявних робочих місць. Динаміка рівня безробіття протягом 2000–2012 рр. зображена на рис. 4.

На обліку у Державній службі зайнятості протягом 2012 року перебувало 1 826,1 тис. незайнятих громадян. На одну вакансію претендувало 11 осіб. Із загальної кількості безробітних 42 % складала молодь у віці до 35 років. Проте, на думку вітчизняних аналітиків, сьогоднішня інформація, що надається Державною службою статистики, занижує фактичний рівень безробіття приблизно в 5 разів. Причиною цього є наявність багатоваріантного прихованого безробіття. Воно існує у вигляді «оплачуваного безробіття» — безстрокових відпусток, неповного робочого тижня, скороченого робочого дня тощо, оскільки державі вигідніше виплачувати працівникам мізерну платню, аніж переводити їх у статус безробітних. І, нарешті, воно функціонує у традиційному для порівняльно-розподільної системи вигляді «оплачуваного байдкування», що нерідко є наслідком включення до штатного розпису надлишку вакансій. Таким чином, явне і приховане безробіття — це, безперечно, фактори, що сприяють збільшенню трудової міграції українців за кордон [4].

Одним із найбільш важливих факторів є розмір заробітної плати.

За даними обстеження, середньомісячний заробіток одного трудового мігранта становив 930 доларів, що майже втричі більше, ніж у середньому на одного штатного працівника, зайнятого в економіці України — 330 доларів (в 2008 р. — 817 доларів). Заробіток чоловіків був вищим за заробіток жінок: 996 та 813 доларів відповідно. Розміри середньомісячного

заробітку українських мігрантів в різних країнах представлені на рис. 5.

Заробітки мігрантів, які є як мінімум в три рази вищими, ніж в Україні, мають і позитивні наслідки. По-перше, заробітчани отримують роботу, по-друге, зменшується напруга на вітчизняному ринку праці, і по-третє, вони здійснюють перекази зароблених коштів своїм родичам у економіку України. Обсяги переказів з-за кордону у 2007–2013 роках представлені у табл. 1.

Перекази, що надійшли в 2013 році як оплата праці (тобто від працівників, які працюють за кордоном менше року), становили 4,6 млрд дол. Частка

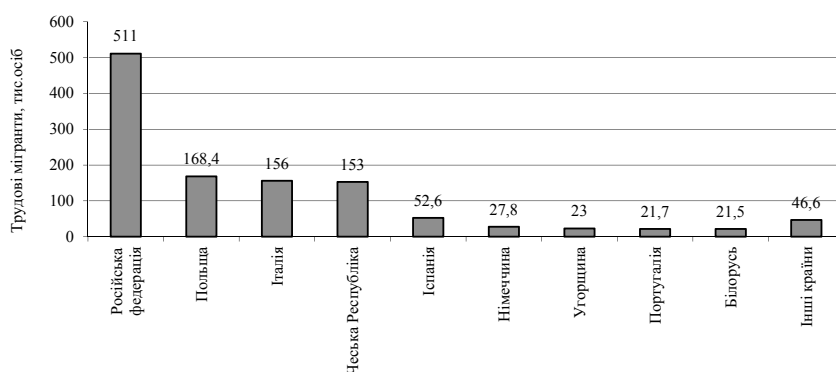

Рис. 3. Трудові мігранти за країнами перебування, 2010–2013 рр. [4]
Складено автором за матеріалами : [4]

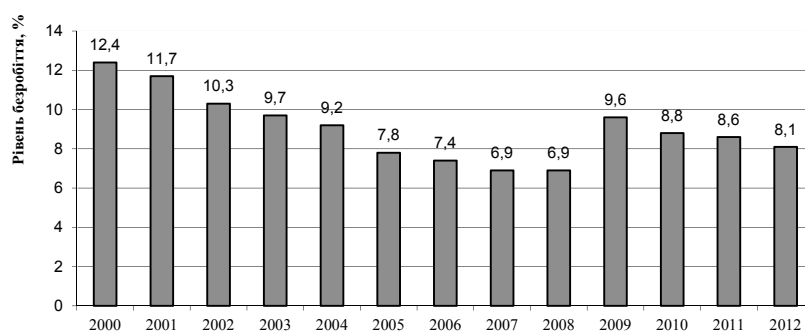

Рис. 4. Динаміка рівня безробіття в Україні за методологією МОП серед осіб працездатного віку в 2000–2012 рр.
Складено автором за матеріалами : [4]

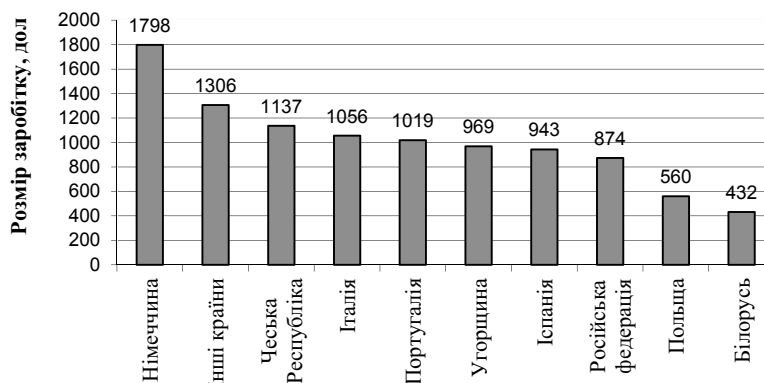

Рис. 5. Розмір середньомісячного заробітку українського мігранта в різних країнах, 2010–2013 рр. Складено автором за матеріалами : [4]

переказів у формі оплати праці має тенденцію до зростання: в 2008 році вона становила лише 49,0 %, в 2013 досягла 61,4 %.

Таблиця 1

**Обсяги приватних грошових переказів
із-за кордону**

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2013
Обсяги грошових переказів, млн дол.	4922	6177	5370	5862	7019	7526
Обсяг грошових переказів у % до ВВП	3,4	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3

Складено автором за матеріалами : [3]

Розподіл грошових переказів за країнами характеризується високим ступенем концентрації: понад 70 % переказів здійснювалося із семи країн. Лідером залишилася Росія – до 2,3 млрд дол. Загалом на країни СНД у 2012 році припадало 40,1 % обсягу грошових переказів із – за кордону. З інших країн світу найбільше переказів надходило з США та Німеччини (відповідно 9,3 та 6,2 % від загального обсягу грошових переказів в Україну). Загалом з країн ЄС надійшло 2,3 млрд дол.

Перекази з Росії обумовлені не стільки трудовою міграцією, скільки тісними сімейними зв'язками населення. Перекази із США та Німеччини, хоча частково і пов'язані з трудовою міграцією, проте частково є наслідком численної етнічної еміграції з України до цих країн (євреї, німці). Однозначно пов'язані з трудовою міграцією перекази з Італії, а також Греції.

Тим не менше, перекази заробітчани покращують умови життя сімей мігрантів, що, в свою чергу, підвищує платоспроможний попит. Негативним залишається той факт, що більшість надісланих коштів витрачається на споживання, і лише у поодиноких

випадках може інвестуватися у розвиток бізнесу. Таким чином, рівень заробітної плати – це чи не найважливіший фактор, який сприятиме еміграції українців. Оскільки оплата праці навіть невисоккваліфікованих робіт у країнах Європейського Союзу є в рази вищою порівняно не тільки з Україною, а й з країнами СНД, можна припустити, що після спрощення візового режиму, кількість емігрантів збільшиться.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки і узагальнення.

Доведено, що основними факторами впливу на рівень трудової міграції українців за кордон в умовах європейської інтеграції в сучасній політико-економічній ситуації є демографічна ситуація, рівень безробіття, розмір заробітної плати, міграційна політика, а також політична ситуація в Україні та світі.

На основі аналізу встановлено напрям впливу кожного із факторів на динаміку кількості трудових мігрантів. Так, зокрема, скорочення та старіння населення в країнах ЄС, наявність прихованого безробіття в Україні, проблеми працевлаштування молоді після здобуття освіти, перевищення розміру заробітної плати в 3 – 5 раз в країнах ЄС порівняно з Україною, і найвищими рівнями заробітної плати серед усіх країн-реципієнтів українських мігрантів, відсутність конкретних заходів в Україні, спрямованих на репатріацію українців і натомість наявність таких заходів в іноземних країнах, політична нестабільність в Україні – все це фактори, які сприяють збільшенню кількості мігрантів до країн ЄС. Підписання Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу також сприятиме збільшенню кількості трудових мігрантів, зокрема за рахунок спрощення візового режиму, а також сприяння мобільності населення.

**Науковий керівник – к.е.н., проф. В. І. Сідоров,
декан факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу**

Література

1. Васильченко В. С. Державне регулювання зайнятості : навч. посібник / В. С. Васильченко. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
2. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом : навч. посібник / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
3. Національний банк України. Статистика платіжного балансу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464
4. Національна служба статистики України. Демографічна ситуація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>